

tar: era mòbil», Marina Zaragoza (*Cultiu trad. arròs, a Silla*, Val. 1982, 101, 133, gravat p. 102).

El mateix Giner i M. m'escriu reconeixent que *palancana* és el nom especial de les «safes de porcellana» que es posen en els rentamans; i *safo* més aviat les 5 de ferro o metall. ¿Per què, doncs, no admetre que han coexistit des de l'origen com a nom de variants ergològiques diferents? I és clar que, històricament i localment, la naturalesa, matèria i ús de l'objecte pot haver anat canviant molt.<sup>2</sup>

En castellà *palangana* sembla haver tingut sempre un ús poc general; i la seva documentació, tot i tractar-se d'una llengua, i una lexicografia, de recursos tan immensament més generosos que la nostra (amb una vintena d'Estats forntint-la incondicionalment, i 15 encara tan subvencionada per grans països estrangers), no en dóna informació gaire més antiga: el primer diccionari a recollir-lo fou el *DAut.* (1738), amb la definició «vaso o vasija de diferentes hechuras, lo más común es ser prolongada y profunda, con un borde alre- 20 dededor --- en el qual tiene una muesca --- para bañar el barbero la barba; sirve también para lavarse las manos y otros usos: házense de plata, azófar, estaño u barro: otros dicen *palancana*»; definició mantinguda en el *DAcEsp.* fins a mj. S. XIX, i que després s'ha 25 modificat, aproximant-la més al concepte modern de la *joifaina*, i eliminant el de bacina de barber. No en troba documentació anterior a una *Pragmática de Tasas* de 1680.

Engrescat En Giner a fer-me condemnar la legitimitat de *palangana* en la nostra llengua, i amb l'intent de mostrar-me que té arrels més fondes en castellà, s'oferí a escorcollar els immensos fitxers de l'Acadèmia Esp.: el resultat no ha estat gaire generós: la primera data la troba en una *Cédula Real* de 1642, i res més 35 fins a una relació de Duanes de 1713, on el pes assignat és «*palangana*: 20 marcos; salvilla: 12 marcos».

Mot d'ús força estès en aquesta llengua, però no pas general, perquè en molts punts (si no m'erro, sobretot Madrid i vall de l'Ebre) l'ignoren o l'eviten a benefici 40 de l'arabisme *joifaina*; alguns el coneixen com a provincialisme condemnable. I tanmateix té prou difusió, almenys en la perifèria: a l'Alt Aragó, Vall de Vio, *palangana* (VKR x, 244); *palancana* en el Roncal 'plata de rentar-se' («waschschüssel» a Burgui, Bergmann, 45 *Grenzgeb. Ar. u. Nac.*, 37);<sup>3</sup> també a la prov. de Palència (RDTP I, 672), i la mateixa forma a l'Oest d'Astúries i altres sectors d'aquesta regió, si bé allà també diuen *almofia*, mot que Rato tradueix per «*palangana*». De més a més he sentit *palangana* a Gibraltar i 50 a Almeria (si bé en concurrència, allà amb *lavamanos*; i aquí, amb *zafo*), 1950; *palancana* a la costa occidental de Santander (1952).

En tots aquests llocs es tracta de l'atuell modern emprat com a rentamans, i així també a Amèrica. On 55 crec que, en la variant amb -g-, és el mot corrent gairebé pertot (crec que no a Mèxic): en tot cas a Cuba, Colòmbia, i ben general, a l'Argentina; «fuente, plato grande» a Amèrica Central i Colòmbia segons Malaret; per a Xile, veg. *infra*. Figuradament es diu *un pa-* 60

*langana* «el hablador o fanfarrón, jactancioso, embustero» gairebé pertot: Perú, Xile, Argentina, Uruguay, Bolívia, Equador, Costa Rica. Segons Arona, partint de la idea del xerraire «que todo es boca», i cf. en efecte *palangana* 'mentida' a l'Algarve (= *gamela* en gíria portuguesa). Tanmateix notem el sentit de *palangana* «home que viu a despeses d'una dona fent-li de criat» en l'argot barceloní (*BDC* VII, 46), ço que ens podria fer pensar en usos repugnants que fa el rufinet de baixa estofa, al servei d'una prostituta.

Quant al portuguès, hi tenim *palangana* documentat des de princ. S. XVIII, «vaso de barro que tem muyta circumferència e pouco pé, serve para lavar as mãos etc.» (Bluteau, Moraes);<sup>4</sup> en canvi crida l'atenció la manca de dades gallegues (que l'usi en castellà la Pardo Bazán és clar que no vol dir res), cosa no gaire sorprenent perquè la conservació de les intervocàliques simples, tant la -L- com la -N-, tendeix a fer- 20 nos creure que en portuguès és mossarabisme; com tants mots portuguesos: puix que allà l'àrea mossàrab començava des de la línia Mondego-Alt Tejo, abraçant de ple la zona de Lisboa i fins cap a Aveiro. Ara bé també a Portugal retrobem l'acc. balear-sassaresa com a receptacle d'aliments sòlids i engrunats; i precisament en la primera documentació: «dão-lhes em princípio a carne e mais iguarias, sem pão, e depois comem uma *palangana* de arroz cozido», a. 1651 (en la Hist. Univ. de Fr.-M. Anjos, cita de Machado).

En fi ens interessa molt de veure representat el mot a les grans illes sud-italianes. Campidanès *palangana* «bacino-catinella», sic. id. «bacino, piccolo bacile» (Traina, 303), que MLWagner (*Diz. Et. Sdo.* II, 207) reconeix rotundament com a manlleus hispànics indubtables, del català sens dubte; encara que ell deixaria oberta la possibilitat d'un castellanisme: crec que això últim ho podem descartar: essent comú amb Sicília, i no amb Nàpols, ha de ser catalanisme; i això ens permet donar com a indirectament documentat el mot en el català comú, almenys en els Ss. xv-xvi (pinacle allí del temps d'influència catalana), qui sap si ja del XIV, en què el català ja actua fortament a Sicília des de començament de segle, a Sardenya, des de mitjans. I no és solament del Campidano: perquè ja hem vist que es troba, i justament amb el significat balear, en la zona de l'extrem Nord, entorn de Sàsser; allà en la variant *paranga*, que MLWagner judica com a «formazione regressiva» (acceptem-ho, tot i que no deixa de presentar-se'ns la hipòtesi d'una forma més arcaica, sense sufix, existent de primer, en català, i oblidada més tard).

L'etimologia de *palangana* a penes havia estat mai estudiada. Guarnerio (*Misc. Ascoli*, 240) i Salvioni (*RIL* XL, 1049), que treballant a la lleugera i mancats d'informació, no coneixien més que el mot campidanès i el creien autòcton, assajaren l'únic intent: seria un derivat del ll. vg. PALANCA en un sentit com 'perxa', i hauria designat primer 'cada una de les dues galledes que un aiguader porta a cada cap d'una perxa': M-Lübka va negar-ho ja en el *REW* i tothom hi ha estat d'acord en anar sabent més sobre el sentit del mot i el